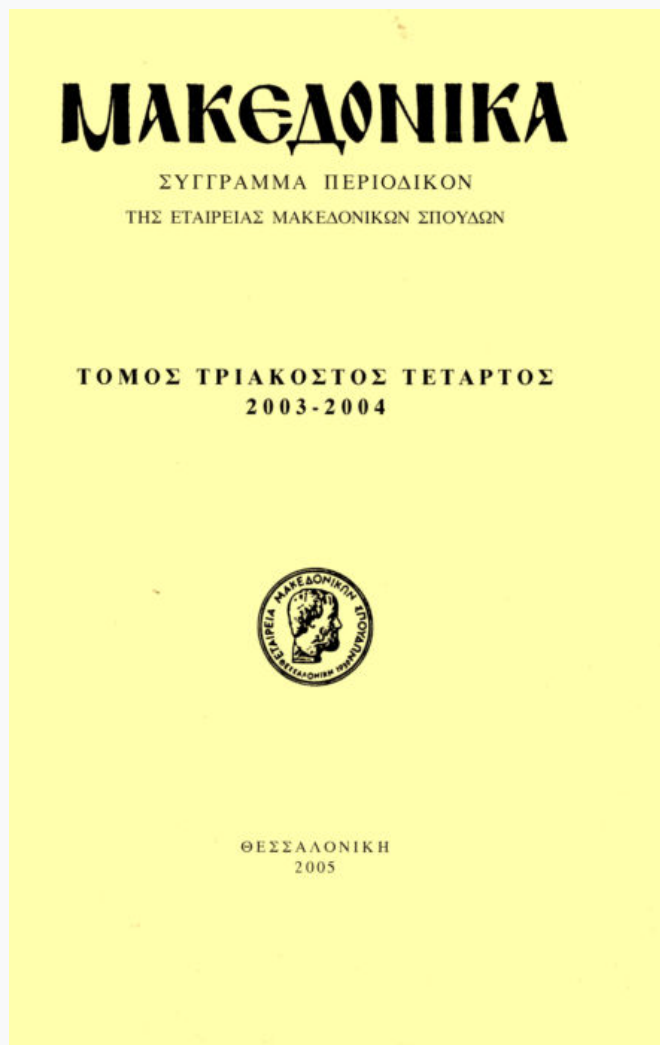

Μακεδονικά

Τόμ. 34, Αρ. 1 (2004)

Η οργάνωση και λειτουργία του υποδιδασκαλείου και οικοτροφείου αρρένων στη Θεσσαλονίκη τα τελευταία έτη της οθωμανικής κυριαρχίας (1901/1902-1912/1913)

Ευστράτιος Θ. Βαχαρόγλου

doi: [10.12681/makedonika.880](https://doi.org/10.12681/makedonika.880)

Copyright © 2014, Ευστράτιος Θ. Βαχαρόγλου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βαχαρόγλου Ε. Θ. (2004). Η οργάνωση και λειτουργία του υποδιδασκαλείου και οικοτροφείου αρρένων στη Θεσσαλονίκη τα τελευταία έτη της οθωμανικής κυριαρχίας (1901/1902-1912/1913). *Μακεδονικά*, 34(1), 377-403. <https://doi.org/10.12681/makedonika.880>

Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΤΡΟΦΕΙΟΥ ΑΡΡΕΝΩΝ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ
ΕΤΗ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ (1901/1902-1912/1913)

Α. Πλαίσια λειτουργίας του Υποδιδασκαλείου αρρένων Θεσσαλονίκης

Με την εθνικιστική έξαρση στο τελευταίο μισό του 19ου αιώνα των λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και κυρίως των Βουλγάρων στη Μακεδονία ήταν αναγκαία η αύξηση του αριθμού των δασκάλων και η φροντίδα για την εκπαίδευσή τους, η οποία θεωρήθηκε από τους συλλόγους ότι ήταν *πάσης άλλης ἢ μάλλον κατεπείγουσα*. Την επισήμανση αυτή έκανε πρώτος ο Μ. Παπαδόπουλος, ο πρόεδρος του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης, στην έκθεσή του για το πρώτο έτος του «έν Θεσσαλονίκη Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου», η οποία αναγνώστηκε στις 6 Οκτωβρίου 1873¹.

«Ὁ ἐν Ἀθήναις Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων» ίδρυσε στη Θεσσαλονίκη το έτος 1875 πρότυπο τετρατάξιο δημοτικό σχολείο με διευθυντή τον παιδαγωγό Π. Οικονόμου και το έτος 1876 το τριτάξιο Διδασκαλείο για την εκπαίδευση δασκάλων, στο οποίο προσαρτήθηκε και το πρότυπο δημοτικό σχολείο. Η διεύθυνση του Διδασκαλείου ανατέθηκε στον παιδαγωγό Χαρίσιο Παπαμάρο, ο οποίος εφήρμοσε και καθιέρωσε το εξατάξιο δημοτικό και εξατάξιο γυμνάσιο, καινοτομία που διαδόθηκε μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα σε ολόκληρη τη Μακεδονία και Θράκη. Το διαρθρωτικό αυτό σύστημα της εκπαίδευσης (6+6) του Χαρίσιου Παπαμάρου υιοθετήθηκε και από την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929². *Τὸ σύστημα τοῦτο, ἡ ἰδιωτικὴ γενναιοδωρία καὶ ὁ πατριωτισμὸς τῶν ὑποδούλων ἐδημιούργησαν ἄριστα ὀργανωμένα σχολεῖα, ἀνώτερα τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος, ὡς ἐν Σέρραις, Ναούσῃ, Καστοριᾷ κ.τ.λ., καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ὀφείλεται ἡ διατήρησις τοῦ Ἑθνισμοῦ³.*

Στην πυρκαϊά του έτους 1890 καταστράφηκε το κτίριο του Διδασκαλείου, το οποίο βρισκόταν στο μητροπολιτικό συγκρότημα. Το κτίριο δεν ανοικοδομήθηκε εξαιτίας της δύσκολης οικονομικής κατάστασης της ελληνικής κοινότητας, εφ' όσον την εποχή εκείνη τα οικονομικά της ελληνικής κοινότητας ήταν πενιχρά. Τα οικονομικά της Ελληνικής Κοινότητας επιβάρυναν οι κοινωνικές διαμάχες και πολιτικές έριδες από τα μέσα της δεκαετίας του 1880.

1. Ί. Μ. Παπαδόπουλος, *Πρώτον Έτος τοῦ ἐν Θεσσαλονίκη Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου - Έκθεσις πεπραγμένων*, Θεσσαλονίκη 1874, σσ. 17-18.

2. Σπύρος Εναγγελόπουλος, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης - Οργάνωση και Διοίκηση της Εκπαίδευσης*, τεύχ. Α', Αθήνα 1987, σσ. 65-66.

3. Γ. Ίατρίδης, *Ιστορία της Παιδαγωγικής*, Αθήνα 1939, σ. 311.

Στη Θεσσαλονίκη δεν υπάρχουν ενδείξεις για την ύπαρξη μετά το έτος 1890 σχολείου προς κατάρτιση διδασκάλων. Οι διδάσκαλοι προέρχονταν κυρίως από τα Διδασκαλεία της ελεύθερης Ελλάδας. Βέβαια στην κτηματική περιουσία των εκπαιδευτηρίων στο Γενικό Κτηματολόγιο της ελληνικής ορθόδοξης κοινότητας αναφέρεται και το κτίριο κοντά στη Μητρόπολη ως «νεοδμήτος», το οποίο πριν από την πυρκαϊά στις 22-23 Σεπτεμβρίου 1890 χρησίμευσε ως διδασκαλείο. Επίσης αναφέρεται η ανέγερση του κτιρίου η οποία ολοκληρώθηκε στις 6 Σεπτεμβρίου 1893 και στοίχισε 2.069,20 οθωμανικές λίρες. Το κτίριο έφτανε συνολικά τους 591,20 τετραγωνικούς πήχους με 350 οθωμανικές λίρες ο τετραγωνικός πήχης. Το σκυροκονίαμα⁴ θεμελίωσης στοίχισε 63 οθωμανικές λίρες. Τα υπόλοιπα έξοδα ρυθμίστηκαν σύμφωνα με το «Βιβλίο Γενικών Έξόδων Νεοδημάτων Κτιρίων». Το κτίριο ήταν υπό τον γενικό τίτλο της Μητρόπολης, ενώ το βεργί και μουαρίφ έφτανε τα 1.312 γρόσια⁵. Από την αναφορά αυτή παρατηρούμε πως το κτίριο, μετά την ανέγερσή του, παρόλο που ανήκε στην κτηματική περιουσία των εκπαιδευτηρίων δεν χρησίμευσε ξανά ως διδασκαλείο ή για οποιοδήποτε άλλες σχολικές ανάγκες. Επίσης μετά από την πυρκαϊά του 1890 η ελληνική κοινότητα συνέταξε «Βιβλίο Γενικών Έξόδων Νεοδημάτων Κτιρίων» για τα κτίρια, τα οποία καταστράφηκαν και ήταν απαραίτητη η ανέγερσή τους.

Στον κώδικα 555 του Αρχείου της Μητρόπολης Θεσσαλονίκης «των πρακτικών της Αντιπροσωπείας της ένταυθα Έλληνικης Όρθοδόξου Κοινότητος» υπάρχει έκθεση και στατιστική της οικονομικής κατάστασης των εκπαιδευτικών και φιλανθρωπικών καταστημάτων της Ελληνικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης από τον Ιωάννη Αυγερινό, ο οποίος ήταν μέλος της Αντιπροσωπείας. Σύμφωνα με την έκθεση αυτή η αξία του οικοπέδου του Διδασκαλείου έφτανε τις 2.000 οθωμανικές λίρες. Επίσης στην ίδια έκθεση αναφέρεται ότι τα κτίρια της ελληνικής κοινότητας, που κάηκαν (κυρίως γύρω από τη Μητρόπολη), ήταν ασφαλισμένα. Η Αντιπροσωπεία της Ελληνικής Κοινότητας υποσχέθηκε στον Ανδρέα Συγγρό ότι τα ασφάλιστρα, τα οποία ήταν αρκετά χρήματα, θα τα διέθεταν για την ανέγερση των κτιρίων που κάηκαν. Έκτος εάν είναι όρθον ότι τα από τοῦ Διδασκαλείου καὶ Κηροποιείου ασφάλιστρα, ἐπειδὴ ταῦτα δὲν θὰ ἀνοικοδομηθῶσιν πρέπει νὰ χρησιμοποιηθῶσιν διὰ τὰς ἄλλας ἀνάγκας καὶ τότε θὰ ἔχωμεν νὰ σκεφθῶμεν περὶ ἐξευρέσεως οὐχὶ τῶν ἂνω ἀναφερομένων 15.314½ λιρῶν, ἀλλὰ μόνον περὶ 14.000 περίπου⁶.

4. Το σκυροκονίαμα ή σκυρόδεμα ήταν οικοδομικό υλικό, το οποίο αποτελούσε μίγμα οποιουδήποτε κονιάματος, κυρίως υδραυλικής κονίας (τσιμέντου) με χαλίκια άμμο και μικρές πέτρες.

5. *Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας*, Κτηματολόγιον Ελληνικής κοινότητος Θεσσαλονίκης, αρ. 9, σ. 8.

6. Γεώργιος Α. Στογιόγλου, *Νέα στοιχεία για τα σχολεία της ελληνικής κοινότητας της*

Το 1901 ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη το Ελληνικό Υποδιδασκαλείο Αρρένων με οικοτροφείο, με πρώτο διευθυντή τον διδάσκαλο Χαρίλαο Χάρακα. Απώτερος σκοπός της ίδρυσής του ήταν η κατάρτιση δασκάλων που να διαπνέονται από πατριωτικά αισθήματα, ζήλο και αυταπάρηση, ώστε να διδάξουν και σε άλλες περιοχές της Μακεδονίας που απειλούνταν από τον προσηλυτισμό των Βουλγάρων. Η ίδρυση των Υποδιδασκαλείων ξεκίνησε από το ελεύθερο Ελληνικό Κράτος και επεκτάθηκε στον υπόλοιπο τουρκοκρατούμενο ελληνισμό. Με τον νόμο ΒΟΘ' /1892 ιδρύθηκαν τα λεγόμενα Υποδιδασκαλεία στα οποία μπορούσαν να φοιτήσουν για ένα έτος απόφοιτοι ελληνικού σχολείου και ηλικίας 16-30 ετών. Οι απόφοιτοι αυτών των Υποδιδασκαλείων διορίζονταν σε κατώτερα δημοτικά σχολεία ως γραμματισταί, αντικαθιστώντας έτσι τους γραμματοδιδασκάλους. Τα Υποδιδασκαλεία λειτούργησαν περίπου για 20 έτη, *παρ' ὅλην δὲ τὴν ἀτέλειάν των συνετέλεσαν κάπως εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ προσωπικοῦ τῶν δημοτικῶν σχολείων, διὰ τῆς ἐν τινι μέτρῳ ἐλαττώσεως τῆς πληθῆρας τῶν τελείως ἀγραμμάτων γραμματοδιδασκάλων*⁷.

Ιδιαίτερα στοιχεία παρουσιάζονται στην έκθεση του διευθυντή του Υποδιδασκαλείου Χαρίλαου Χάρακα προς τον Γενικό Επιθεωρητή των σχολείων της Μακεδονίας Ευθύμιο Μπουντώνα το σχολικό έτος 1906/1907. Στην έκθεση ο διευθυντής κάνει μία αναφορά στο διδακτικό προσωπικό του Υποδιδασκαλείου, στον αριθμό των μαθητών αλλά και προγράμματα σπουδών, ενώ διαπίστωσε οικονομικές ατασθαλίες από την οικονομική διαχείριση του διδασκάλου Μ. Παπαθανασίου. Σύμφωνα με την έκθεση: *Ἐκ τῶν μελῶν τοῦ διδασκοντος προσωπικοῦ ἑξακολοιθῶ νὰ κρίνω, τῶν μὲν δύο, τοῦ κ. Ἀ. Στερεοῦ καὶ τῆς κ. Μ. Τάλλη, τὴν παραμονὴν ἐν τῇ σχολῇ λίαν ἐπωφελεῖ καὶ καρποφόρον ἔνεκα τῆς μεγάλης προθυμίας, τοῦ πολλοῦ ζήλου καὶ τοῦ μεθοδικοῦ τρόπου, μεθ' οὗ τὰ ἀνατεθειμένα αὐτοῖς μαθήματα διδάσκουσι, τῶν δὲ ἐτέρων δύο, τοῦ κ. Ἰω. Τσικοπούλου καὶ τοῦ κ. Μ. Παπαθανασίου, ἐπιβεβλημένην τὴν ἀντικατάστασιν διὰ πολλοὺς λόγους, οὓς γραπτῶς καὶ πολλὰκις προφορικῶς διεμήνυσα πρὸς ὑμᾶς καὶ οὓς καὶ νῦν ἐν συνόψει ἀναγράφω. Ὁ κ. Ἰω. Τσικόπουλος, ὁ τόσον γνωστὸς ἀνὰ τὸν κόσμον τῶν γραμμάτων διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ φιλολογικὴν ἀξίαν καὶ τὴν ἐπὶ πέντε δεκαετηρίδας εὐδόκιμον αὐτοῦ διδασκαλίαν, φέρων ἤδη ἐπὶ τῆς ῥαχέως του ὑπὲρ τοὺς ἑβδομήκοντα ἐνιαυτοὺς καὶ τόσας γνωστὰς σωματικὰς παθήσεις καὶ περὶ τὴν δύσιν τοῦ βίου αὐτοῦ εὐρισκόμενος δὲν δύναται πλέον συστηματικῶς νὰ ἐργασθῇ καὶ ὠφέλιμος ν' ἀποβῇ. Ὅθεν ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ὅλης αὐτοῦ κινήσεως ἐν τῇ σχολῇ παρατηρεῖ τις νὰ σημειῶνται ἀλληλοδιαδόχως κατὰ μὲν τὴν διδασκαλίαν ἀτα-*

Θεσσαλονίκης στην εποχή του Μητροπολίτη Ιερώνυμου (1841-1853), εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 87-89.

7. Δανὺδ Ἀντωνίου, *Τα προγράμματα της μέσης εκπαίδευσης (1833-1929)*, τ. Α', Ι.Α.Ε.Ν., Αθήνα 1987, σσ. 27-28.

ξία και ανεπάρκεια μεγάλη, κατά δὲ τὴν ἀμφίεσιν, τὴν δίαιταν καὶ τὴν παρουσίαν ἐνώπιον συναδέλφων, μαθητῶν καὶ ἐπισκεπτῶν πολλὰ ἰδιότητες τὴν δυσαρέσκειαν ἐξεγείρουν καὶ τὴν ἀντιπάθειαν κινῶσαι... Ὁ κ. Μ. Παπαθανασίου παρουσιάζει, ὡς ἐπανελημμένως ἐρρήθη, τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα ἐλαττώματα ὡς διδάσκαλος τοῦ Ὑποδιδασκαλείου καὶ διαχειριστῆς τοῦ Οἰκοτροφείου... Ὁ κ. Παπαθανασίου ὡς διδάσκαλος εἶνε πάντῃ ἀδιάφορος διὰ τὴν πρόοδον τῶν μαθητῶν καὶ πάννυ ἀνεπαρκῆς κατὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον μάλιστα ὥστε οἱ μαθηταὶ εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ διδασκόμενα μαθηματικά καὶ φυσικά νὰ μὴ κατέχῃσι τὰς ἀπλουστάτας ἐννοίας τῶν πρώτων καὶ τὰς στοιχειωδεστάτας γνώσεις τῶν δευτέρων. Ὡς διαχειριστῆς δὲ τοῦ οἰκοτροφείου ἐδειξε τὴν ἐντέλειαν καὶ ἐγένετο τὸσον κατάφωρος διὰ ταύτην, ὥστε νὰ καταπέσῃ εἰς τὴν συνείδησιν συναδέλφων, μαθητῶν καὶ ὑπηρετῶν... Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀντικατάστασιν τῶν κ. Τσικοπούλου καὶ Παπαθανασίου εἶνε ἀνάγκη νὰ προσληφθῶσιν, ὡς γνωστόν, καὶ ἕτεροι δύο διδάσκαλοι, ἐπειδὴ κατὰ τὸ ἐπιόν ἔτος θὰ λειτουργήσῃ καὶ ἡ τρίτῃ τάξις τοῦ Ὑποδιδασκαλείου μετὰ τοῦ προτύπου αὐτοῦ. Ἐκ τῶν προσληφθησομένων νέων διδασκάλων ὁ εἰς δέον νὰ εἶνε καὶ γυμναστικός, ὅπως ἡ ἐκ τῶν τεχνικῶν μαθημάτων ὑπολειπομένη διδασκαλία τῆς γυμναστικῆς ἐνισχυθῇ... Κατὰ τὰ ἄλλα τὸ σχολεῖον ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ πρόοδον μείζονα τῆς τοῦ παρελθόντος ἔτους, διότι τὰ λοιπὰ μαθήματα ἐδιδάχθησαν καλῶς καὶ ἀνελλιπῶς, διότι προστετέθη ἡ πάννυ χρήσιμος διδασκαλία τοῦ τετραχόρδου καὶ ἀνετέθη ἡ τῆς ἰχνογραφίας εἰς εἰδικὴν διδασκάλισσαν καὶ διότι τὸ ἦθος ἐν γένει τῶν μαθητῶν ὑπῆρξε μᾶλλον ἐνάγων κατὰ τὸ λήγον ἔτος, ἐνεκα τῆς προσλήψεως μαθητῶν μικρῶν μὲν τὴν ἡλικίαν, ἀλλ' ὡς ἐκ τούτου λίαν εὐπλάστων... Ἐν τῷ οἰκοτροφεῖῳ πέρουσι κατὰ τὴν ἀντίληψίν μου ἐδαπανήθησαν πολλὰί λίραι ἐπὶ πλέον εἰς ὅλα τὰ ὑπὸ τοῦ διαχειριστοῦ ἀμέσως διαχειριζόμενα κονδυλίου τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ οἰκοτροφείου καὶ τοῦ μετὰ τούτου οἰκονομικῶς συνδεομένου ἑτέρου τοιούτου τῶν θηλέων. Κονδυλίου δὲ μὴ ὑπὸ τοῦ διαχειριστοῦ ἀμέσως διαχειριζόμενα εἶνε, ὡς γνωστόν, μόνον τὰ τῶν ἐνοικίων τῶν οἰκοτροφείων καὶ τῶν μισθοδοσιῶν τοῦ διδάσκοντος προσωπικοῦ. Ἀλλὰ διὰ τί ἄραγε νὰ συνέβησαν αἱ τόσαι ἐπὶ πλέον δαπάναι; Μήπως ἔλαβον χώραν λογιστικὰ σφάλματα καὶ ἐπῆνεγκον τὴν τὴν μεγάλην διαφοράν; Αὐτοῦ οὐ διευθύντριας Χ. Χάρακας ἐπεσήμανε ορισμένες οἰκονομικὰς ἀτασθαλίας πρότεινε λύσεις γὰρ τὴν καλύτερην οἰκονομικὴν διαχείρισιν τῶν κονδυλίων ποὺ ἀφοροῦν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ Ὑποδιδασκαλείου Ἀργένων Θεσσαλονίκης, τοῦ Οἰκοτροφείου Ἀργένων ἀλλὰ καὶ τοῦ Οἰκοτροφείου Θηλέων, ὅπου διευθύντρια γὰρ τὸ σχολικὸν ἔτος 1906-1907 ἦταν ἡ κ. Σταύρου⁸.

8. Ἀρχεῖο Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, Χαρίλαος Χάρακας, «Ἐκθεσίς τῆς καταστάσεως τοῦ Ὑποδιδασκαλείου καὶ Οἰκοτροφείου κατὰ τὴν δευτέραν ἑξαμηνίαν τοῦ λήγοντος σχολικοῦ

Το οίκημα που στεγαζόταν το «Κατάστημα τοῦ Ὑποδιδασκαλείου» ἦταν με ενοίκιο, ὡπως φαίνεται και ἀπὸ τὸν «Προϋπολογισμὸς τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ Ὑποδιδασκαλείου καὶ Οἰκοτροφείου διὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1903-1904». Οἱ δαπάνες τοῦ Ὑποδιδασκαλείου περιελάμβαναν: τὸ ενοίκιο τῆς οἰκίας (130 ὠθωμανικὲς λίρες), τὴ μισθοδοσίαν τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ (Διευθυντὴ - 100 ὠθωμανικὲς λίρες, Ὑποδιευθυντὴ - 80 ὠθωμανικὲς λίρες, Διδασκάλου Στεργιάδου - 60 ὠθωμανικὲς λίρες, Διδασκάλου ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς - 45 ὠθωμανικὲς λίρες, Καθηγητοῦ Γ. Κυριακοῦ - 35 ὠθωμανικὲς λίρες). Τὸ σύνολο τῆς μισθοδοσίας τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ τῆς μισθοδοσίας ἔφτανε τὶς 320 ὠθωμανικὲς λίρες. Τὸ σύνολο τῆς μισθοδοσίας τοῦ υπηρετικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ὑποδιδασκαλείου γιὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1903-1904 ἔφτανε τὶς 55 ὠθωμανικὲς λίρες: 1) μάγειρα - 15 ὠθωμανικὲς λίρες, 2) α' υπηρέτη - 14 ὠθωμανικὲς λίρες, 3) β' υπηρέτη - 10 ὠθωμανικὲς λίρες, 4) πλύντριας - 10 ὠθωμανικὲς λίρες, 5) παραμάγειρα - 6 ὠθωμανικὲς λίρες. Στὶς δαπάνες συμπεριλαμβάνονταν: οἱ δαπάνες συντήρησης ἐξήντα τριῶν οἰκότροφων καὶ υὑότροφων, οἱ ὁποῖοι φοιτοῦσαν στὸ Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης, πὺ ἔφταναν τὶς 510 ὠθωμανικὲς λίρες, ὑπολογιζόμενη τῆς διατροφῆς πὺ ἔφτανε τὶς 7 ὠθωμανικὲς λίρες γιὰ κάθε οἰκότροφο καὶ υὑότροφο. Μαζί με τὶς δαπάνες τοῦ Ὑποδιδασκαλείου Θεσσαλονίκης γιὰ ἀπρόβλεπτους λόγους τὸ σύνολο τῶν ἐξόδων τοῦ σχολείου γιὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1903-1904 ἔφτασε τὶς 1.055 ὠθωμανικὲς λίρες. Οἱ εἰσπράξεις τοῦ Ὑποδιδασκαλείου γιὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1903-1904 περιελάμβαναν: α) 30 ὠθωμανικὲς λίρες ἀπὸ τρεῖς μαθητῆς, οἱ ὁποῖοι φοιτοῦσαν στὸ Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης καὶ συντηροῦνταν στὸ Οἰκοτροφεῖο τοῦ Ὑποδιδασκαλείου, β) 17 ὠθωμανικὲς λίρες ἀπὸ πέντε μαθητῆς, οἱ ὁποῖοι φοιτοῦσαν με ὑποτροφία ἀπὸ τὸ Γενικὸ Προξενεῖο τοῦ ἐλεύθερου Ἑλληνικοῦ Κράτους στὸ Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης καὶ γ) 18 ὠθωμανικὲς λίρες χορηγούμενες ἀπὸ τὸ Γενικὸ Προξενεῖο ὡς συμπλήρωμα τῆς απαιτούμενης δαπάνης πρὸς συντήρηση τῶν πέντε υὑότροφων μαθητῶν. Τὸ σύνολο τῶν ἐσόδων τοῦ Ὑποδιδασκαλείου γιὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1903-1904 ἔφτασε τὶς 65 ὠθωμανικὲς λίρες⁹.

Ἡ «Ἐπιτροπὴ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ Παιδείας» στὸ πλαίσιο τῆς εκπαιδευτικῆς οργάνωσης τοῦ αὐτῶντων ἐλληνισμοῦ προχώρησε στὴ χορήγηση οικονομικῆς ἐνίσχυσης σε περιοχές τῆς Μακεδονίας. Σύμφωνα με τὸν πίνακα χορηγημάτων τὸ Γενικὸ Προξενεῖο τοῦ ἐλεύθερου ἑλληνικοῦ κράτους στὴ Θεσσαλονίκη ἔδωσε κατὰ τὴ δεῦτερη τετραμηνία τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1904-1905 στὸ Ὑποδιδασκαλείο καὶ Οἰκοτροφεῖο 446,81 ὠθωμα-

ἔτους 1906-1907, ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 22ῃ Ἰουνίου 1907», φάκ. 1906-1907, Θεσσαλονίκη 22 Ἰουνίου 1907, σσ. 1-13.

9. *Αρχεῖο Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν*, Χαρίλαος Χάρακας, «Προϋπολογισμὸς τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ Ὑποδιδασκαλείου καὶ Οἰκοτροφείου διὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1903-1904, ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 15ῃ Νοεμβρίου 1903», φάκ. 1903-1904, Θεσσαλονίκη 15 Νοεμβρίου 1903, σσ. 16-18.

νικές λίρες. Συγκεκριμένα χορήγησε στον Χ. Χάρακα 264,81 οθωμανικές λίρες για τη δαπάνη του καταστήματος (Υποδιδασκαλείου) και 33 οθωμανικές λίρες για τον μισθό του. Χορήγησε επίσης στον καθηγητή Ιωάννη Τσιούκπουλο 27 οθωμανικές λίρες, στον καθηγητή Αστέριο Γ. Στερεό 15 οθωμανικές λίρες, στον καθηγητή Δ. Στεργιάδη 20 οθωμανικές λίρες, στον καθηγητή Βασίλειο Μάνο 7 οθωμανικές λίρες, στον ιατρό Α. Ν. Παπάζογλου 5 οθωμανικές λίρες, στον Φιλόστροτο Νικολαΐδη για το ενοίκιο του καταστήματος 65 οθωμανικές λίρες και στον ιερέα Στέφανο Αθανασιάδη 10 οθωμανικές λίρες¹⁰. Το συνολικό ποσό που χορηγήθηκε στο Υποδιδασκαλείο Θεσσαλονίκης για ολόκληρο το έτος 1904-1905 πιθανόν να έφτασε τις 900 οθωμανικές λίρες. Το Υπουργείο Εξωτερικών του ελεύθερου ελληνικού κράτους σύμφωνα με τον προϋπολογισμό του σχολικού έτους 1905-1906 προχώρησε στην επιχορήγηση του Υποδιδασκαλείου και Οικοτροφείου Θεσσαλονίκης με ποσό, το οποίο αρχικά υπολογίστηκε σε 1.150 οθωμανικές λίρες, ενώ τελικά τροποποιημένο το ποσό έφτασε τις 2.500 οθωμανικές λίρες¹¹. Το ποσό που χορηγήθηκε στο Υποδιδασκαλείο Θεσσαλονίκης αφορούσε στους μισθούς διδακτικού προσωπικού, το ενοίκιο του καταστήματος καθώς και τη συντήρησή του. Το Υπουργείο Εξωτερικών του ελεύθερου Ελληνικού Κράτους, σύμφωνα με τον προϋπολογισμό του σχολικού έτους 1908-1909 για την ελληνική παιδεία στην Προξενική περιφέρεια της Θεσσαλονίκης, χορήγησε 2.850 οθωμανικές λίρες για τα Οικοτροφεία και Υποδιδασκαλεία. Το ποσό περιελάμβανε τους μισθούς του διδακτικού προσωπικού, τα ενοίκια καταστημάτων, διατροφή και συντήρηση οικοτροφών και διάφορα άλλα έξοδα¹². Ο επόμενος πίνακας παρουσιάζει την οικονομική ενίσχυση του Υπουργείου Εξωτερικών για τη λειτουργία του Υποδιδασκαλείου και Οικοτροφείου Θεσσαλονίκης.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ-ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΙΣ ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ-ΟΙΚΟΤΡΟΦΕΙΟ			
Έτη	Αιτία επιχορήγησης	Προϋπολογισθέν ποσόν (Λίρες /γρ.)	Διατεθέν ποσόν
1904-1905 (Β' τετράμηνο)	Χ. Χάρακας (για δαπάνες καταστήματος) Χ. Χάρακας (μισθοδοσία)	264,81 33	264,81 33

10. *Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών*, «Πίναξ εκπαιδευτικών κ.λπ. χορηγημάτων της προς ενίσχυση της Έλληνικής Εκκλησίας και παιδείας επιτροπής, καταβληθέντων υπό του Γενικού Προξενείου Θεσσαλονίκης κατά την Βαν τετραμηνίαν του σχολικού έτους 1904-1905», Παιδεία εις Μακεδονίαν (1904-1909), έτ. 1905, φάκ. Α/17β, αρ. 40, σ. 17.

11. *Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών*, «Προϋπολογισμός 1905-1906 - Προξενική περιφέρεια Θεσσαλονίκης», Παιδεία εις Μακεδονίαν (1904-1909), έτ. 1905, φάκ. Α/17β, αρ. 40, σ. 10.

12. *Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών*, «Προϋπολογισμός 1908-1909 - Προξενική περιφέρεια Θεσσαλονίκης», Εκπαιδευτικά θέματα κυρίως της Μακεδονίας, φάκ. 1908-1909, αρ. Β/33, αρ. υποφ. 3, τμήμα 2, σ. 11.

	Ιωάννης Τσικόπουλος	27	27
	Αστέριος Γ. Στερεός	15	15
	Δ. Στεργιάδης	20	20
	Βασίλ. Μάνος	7	7
	Α. Ν. Πατάζογλου-ιατρός	5	5
	Φιλόστρατος Νικολαΐδης (διά ενοίκιον)	65	65
	Ιερεΰς Στέφανος Αθανασιάδης	10	10
	ΣΥΝΟΛΟ	446,81 (900)	446,81 (900)
1905-1906	Μισθός διδακτικού προσωπικού, ενοίκια, συντήρηση, κ.λπ.	1150	2500
1908-1909	Μισθοί διδακτικού προσωπικού, διατροφή και συντήρηση οικοτροφών	2850	2850
ΣΥΝΟΛΟ	Επιχορηγήσεις	4446,81(4900)	5796,81(6250)

Τα ποσά της οικονομικής ενίσχυσης του Υπουργείου Εξωτερικών για τη λειτουργία του Υποδιδασκαλείου και του Οικοτροφείου Θεσσαλονίκης ήταν αρκετά υψηλά, ενδεικτικό της μεγάλης σημασίας που έδινε το Υπουργείο Εξωτερικών του ελεύθερου Ελληνικού Κράτους για την κατάρτιση των εκπαιδευτικών, οι οποίοι θα ενίσχυαν την ελληνική εκπαίδευση σε όλες τις περιοχές της Μακεδονίας προετοιμάζοντας το έδαφος για την απελευθέρωση από τον οθωμανικό ζυγό.

Ο πίνακας που ακολουθεί παρουσιάζει το σύνολο των μαθητών που ήταν οικότροφοι του Υποδιδασκαλείου Θεσσαλονίκης κατά τα έτη 1901/1902-1903/1904, σύμφωνα με τον Πίνακα εμφανίζοντα τους προσληφθέντας οικότροφους *ἐν τῷ ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἑλληνικῷ Ὑποδιδασκαλείῳ, ἀπολυθέντας καὶ ἀποσυρθέντας κατὰ τὰ σχολικὰ ἔτη 1901-1902 καὶ 1902-1903 καὶ τοὺς προσληφθέντας καὶ ἐνδιδαιτωμένους ἐν αὐτῷ κατὰ τὸ τρέχον τοιοῦτον 1903-1904* που παρουσίασε ο διευθυντής του Υποδιδασκαλείου Χ. Χάρακας προς τον Γενικό Επιθεωρητή των Ελληνικών σχολείων Μακεδονίας Ευθύμιο Μπουντώνα.

ΟΙΚΟΤΡΟΦΕΙΟ ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ				
ΕΤΗ	Προσληφθέντες οικότροφοι	ἐξετασθέντες καὶ ἀπολυθέντες	ἐνδιδαιτώμενοι κατὰ τὸ τρέχον σχολικὸν ἔτος ἐν τῷ ὑποδιδασκαλείῳ	ἀποσυρθέντες ἕνεκα διαφορῶν λόγων ¹³
1901-1902	47	10	–	2
1902-1903	37	32	–	7
1903-1904	30	–	63	–
ΣΥΝΟΛΟ	114	42 (36,8%)	63 (55,3%)	9 (0,1%)

13. Σύμφωνα με την έκθεση οι δύο μαθητές που καταγράφηκαν το σχολικό έτος 1901-1902

Από τη μελέτη των δεδομένων προκύπτει πως το σύνολο των μαθητών που φοίτησαν στο Υποδιδασκαλείο από το σχολικό έτος 1901/1902 έως το έτος 1903/1904 ήταν 182, από τους οποίους στο Οικοτροφείο φιλοξενήθηκαν οι 114, ποσοστό αρκετά σημαντικό (62,6%). Άξιο παρατήρησης αποτελεί το μικρό ποσοστό μαθητών του Οικοτροφείου που αποσύρθηκε (0,1%), ενώ σημαντικό είναι το ποσοστό των μαθητών, οι οποίοι εξετάστηκαν και απολύθηκαν (36,8%).

Το πρωτογενές υλικό, στο οποίο στηρίχτηκε η ερευνητική μας προσπάθεια γύρω από το Υποδιδασκαλείο Θεσσαλονίκης περιλαμβάνει: α) Βιβλίο 'Απολυτηρίων του έν Θεσσαλονίκη 'Ελληνικού 'Υποδιδασκαλείου και Οικοτροφείου από τὸ σχολικὸ ἔτος 1901-1902 ἕως τὸ σχολικὸ ἔτος 1912-1913. β) Μαθητολόγιο τοῦ έν Θεσσαλονίκη 'Υποδιδάσκαλειου 1901-1911. Το υλικό αυτό ανασυνθέτει με κάποια πληρότητα την ιστορική διαδρομή του Υποδιδασκαλείου μέσα από τα διάφορα στοιχεία που το ίδιο αποκαλύπτει. Το Μαθητολόγιο περιλαμβάνει: α) Αλφαβητικό κατάλογο των επώνυμων από τον οποίο μπορεί να φανεί η συμμετοχή στην εκπαίδευση συγκεκριμένων οικογενειών κάθε περιοχής. β) Στην επόμενη στήλη παρουσιάζεται ο τόπος καταγωγής και κατ' επέκταση η γεωγραφική κατανομή των μαθητών του Υποδιδασκαλείου. Ο τόπος καταγωγής σε σχέση με τον τόπο διαμονής φανερώνει την κινητικότητα του πληθυσμού της Μακεδονίας στα μεγάλα κέντρα αλλά και τη συγκέντρωση των μαθητών από τον αλύτρωτο Ελληνισμό στο Υποδιδασκαλείο. Στη συγκεκριμένη στήλη αναγράφεται και το θρήσκευμα, εάν τυγχάνει κάποιος ετερόδοξος. Από την εξέταση του Μαθητολογίου προκύπτει πως όλοι οι μαθητές ήταν Έλληνες. γ) Στην Τρίτη στήλη γίνεται φανερό η ηλικία φοίτησης των μαθητών, οι μέσοι όροι καθώς και οι αποκλίσεις. δ) Το επάγγελμα του πατέρα επιτρέπει τον προσδιορισμό της κοινωνικής προέλευσης των μαθητών, ενώ ταυτόχρονα δίνονται στοιχεία για την κοινωνική σύνθεση και διαστρωμάτωση όχι μόνο της Θεσσαλονίκης αλλά και άλλων περιοχών της Μακεδονίας. Στις επόμενες στήλες καταγράφονται: ε) ο χρόνος εγγραφής που ήταν συνήθως ο μήνας Σεπτεμβρίου, στ) μία από τις δύο τάξεις του Υποδιδασκαλείου στην οποία εγ-

---

ως αποσυρθέντες ένεκα διαφόρων λόγων ήταν: ο Ενάγγελος Σόφιος από το Βλάδοβο, ο οποίος αποβλήθηκε «δι' ασυμβίβαστον διαγωγήν» και ο Παναγιώτης Βέσκος από το Δυρράχιο, ο οποίος αποσύρθηκε ένεκα οικογενειακών λόγων. Το σχολικό έτος 1902-1903 αποσύρθηκαν επτά μαθητές: ο Δημήτριος Μυλωνάς από το Τέχοβο, Δημήτριος Σταρδώνης από τη Βάλτα, Θεμιστοκλής Οικονόμου από τη Στρώμνιτσα, Νικόλαος Λιάκος από την Κορυτσά, Αναστάσιος Τάσκος από το Μελένικο, Νικόλαος Κοντόπουλος από τη Γαλάτιστα και Γεώργιος Βαφειάδης από το Μοναστήριο, από τους οποίους οι τέσσερις πρώτοι αποσύρθηκαν λόγω ασθένειας, οι υπόλοιποι τρεις αποσύρθηκαν λόγω οικογενειακών αναγκών. *Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, Χαρίλαος Χάρσας, «Εκθέσις τῆς καταστάσεως τοῦ 'Υποδιδασκαλείου και Οικοτροφείου κατά τὴν δευτέραν ἐξαμηνίαν τοῦ λήγοντος σχολικοῦ ἔτους 1906-1907, έν Θεσσαλονίκη τῇ 22ῃ Ἰουνίου 1907», φάκ. 1906-1907, Θεσσαλονίκη 22 Ἰουνίου 1907, σσ. 1-13.*

γράφονταν οι μαθητές, ζ) ο αριθμός των μαθητών που φοιτούσε σε κάθε τάξη, η) το Υποδιδασκαλείο ζητούσε τεκμήριο εγγραφής, το οποίο ήταν ή το ενδεικτικό της Α' τάξης του Υποδιδασκαλείου προς τη δεύτερη τάξη, ή συνήθως ήταν το ενδεικτικό των τάξεων του Γυμνασίου, θ) αναφέρεται επίσης το όνομα του κηδεμόνα, ι) τα εκπαιδευτικά τέλη: Α' εξαμηνίας και Β' εξαμηνίας, χωρίς όμως να καταγράφεται συγκεκριμένο ποσό σε όλα τα έτη, γεγονός που μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως στο Υποδιδασκαλείο δεν υπήρχαν τέλη εκπαιδευτικά και απλά υπήρχε ξεχωριστή στήλη στο Μαθητολόγιο του Υποδιδασκαλείου χωρίς χρησιμότητα, ια) τέλος υπάρχουν παρατηρήσεις για τον κάθε μαθητή χωριστά, όπως: η προαγωγή του στην επόμενη τάξη με συγκεκριμένο βαθμό και διαγωγή κοσμιωτάτη, βαθμοί απολυτηρίων, αποχώρηση μαθητή κατά τη διάρκεια του έτους ή των εξετάσεων. Συνδυασμοί των στοιχείων αποδεικνύουν κατά πόσο η γεωγραφική και κοινωνική προέλευση επηρεάζει τις επιλογές των μαθητών και μαθητριών που εγγράφονται στο Γυμνάσιο και εκείνων που στρέφονται προς το Υποδιδασκαλείο ή για τις μαθητρίες προς το Ανώτερο Παρθεναγωγείο (τα ενδεικτικά των οποίων οδηγούν προς το διδασκαλικό επάγγελμα). Φαίνεται δηλαδή σε ποιο βαθμό ο τόπος καταγωγής (ορεινές, αγροτικές περιοχές, αστικά κέντρα) ή το επάγγελμα των γονέων (κοινωνική προέλευση) καθορίζουν τις επιλογές των μαθητών και μαθητριών και τη φρόνησή τους στον ένα ή στον άλλο τύπο σχολείου.

Το Βιβλίο Απολυτηρίων εκτός από τον αριθμό Μαθητολογίου καθώς και το όνομα και επώνυμο του μαθητή που «απολύεται» το κάθε σχολικό έτος αναφέρονται επίσης: η «πατρίδα» του κάθε μαθητή, δηλαδή ο τόπος καταγωγής του, το επάγγελμα των γονέων, ο βαθμός σε κάθε μάθημα, ο γενικός βαθμός απόλυσης, η διαγωγή των μαθητών και ορισμένες παρατηρήσεις. Από το σχολικό έτος 1904-1905 προστέθηκε στην «πατρίδα» ο καζάς και ο νομός, ενώ δεν υπάρχει καταχώρηση για το σχολικό έτος 1906-1907. Στις εγγραφές του σχολικού έτους 1907-1908 υπάρχει η σημείωση: *Δέν υπάρχουν τελειόφοιτοι κατά τὸ σχολικὸν ἔτος 1906-1907 λόγω προαγωγῆς τοῦ Ὑποδιδασκαλείου εἰς τριτάξιον*. Ακόμη δεν υπάρχει καταχώρηση για το σχολικό έτος 1911-1912. Με αυτό τον τρόπο λαμβάνουμε την πληροφορία ότι το Υποδιδασκαλείο αποτελούνταν από δύο τάξεις από το σχολικό έτος 1901/1902 έως το σχολικό έτος 1905/1906, ενώ από το σχολικό έτος 1906/1907 αποτελούνταν από τρεις τάξεις.

Β. Ωρολόγιο πρόγραμμα σπουδών

Ο επόμενος πίνακας παρουσιάζει το ωρολόγιο πρόγραμμα των δύο τάξεων του ελληνικού Υποδιδασκαλείου Θεσσαλονίκης καθώς και το διδακτικό προσωπικό του σχολικού έτους 1903-1904.

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ
ΔΙΑ ΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟΝ ΕΤΟΣ 1903-1904**

ΤΑΞΙΣ Α΄							
	ΗΜΕΡΑΙ						
ΜΑΘΗΜΑ ΤΑ	Δευτέρα	Τρίτη	Τετάρτη	Πέμπτη	Παρασκευή	Σάββατο	ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΕΣ
Θρησκευτικά	10-11				10-11		Γεώργ. Ἀρβανιτόπουλος
Ἑλληνικά	8-10	8-10	8-10	8-10	8-10	8-10	» »
Παιδαγωγικά		10-11		10-11		10-11	Χαρίλ. Χάρακας
Πρακτ. ἀσκήσεις		2-3		2-3			» »
Ἑκκλ. μουσική	4-5	4-5	4-5	4-5	4-5	5-6	Ἀστέριος Στερεός
Μαθηματικά		5-6				11-12	Γεώργ. Χ΄ Κυριακός
Φυσικά						4-5	» »
Ἱστορία	5-6		5-6		5-6		» »
Γεωγραφία			2-3		2-3		Γεώργ. Ἀρβανιτόπουλος
Καλλιγραφία			10-11				» »
Ἰχνογραφία	2-3		3-4				» »
Γυμναστική	11-12				11-12		Δημήτρ. Στεργιάδης
Ὡδική		11-12		11-12			» »
ΤΑΞΙΣ Β΄							
Θρησκευτικά		10-11		10-11			Γεώργ. Ἀρβανιτόπουλος
Ἑλληνικά	8-10	8-10	8-10	8-10	8-10	8-10	Χαρίλ. Χάρακας
Παιδαγωγικά	10-11		10-11		10-11		» »
Πρακτ. ἀσκήσεις	2-3	2-3	3-4	2-3	2-3		» »
Ἑκκλ. μουσική	5-6	5-6	5-6	5-6+11-12	5-6		Ἀστέριος Στερεός
Μαθηματικά	11-12					10-11	Γεώργ. Χ΄ Κυριακός
Φυσικά		4-5					» »
Ἱστορία	4-5		4-5		4-5		» »
Γεωγραφία	3-4				3-4		Γεώργ. Ἀρβανιτόπουλος
Καλλιγραφία				4-5			» »
Ἰχνογραφία		11-12			11-12		» »
Γυμναστική						4-5½	Δημήτρ. Στεργιάδης
Ὡδική			11-12			11-12	» »
ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ							
	6 π.μ. 7 π.μ. 12 π.μ.	6 π.μ. 7 π.μ. 12 π.μ. 3-4	6 π.μ. 7 π.μ. 12 π.μ.	6 π.μ. 7 π.μ. 12 π.μ. 3-4	6 π.μ. 7 π.μ. 12 π.μ.	6 π.μ. 7 π.μ. 12 π.μ.	Ἐγερσις Πρόγευμα Γεύμα Ἐξοδος
	8	8	8	8	8	1-4 8	Καθαριότης
	7-8+9-10	7-8+9-10	7-8+9-10	7-8+9-10	7-8+9-10	7-8+9-10	Δείπνον Μελέτη

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 10ῃ Σεπτεμβρίου 1903

Διευθυντὴς τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἑλληνικοῦ Ὑποδιδασκαλείου.

Ὁ διευθυντὴς
Χ. Χάρακας

Στο Ὑποδιδασκαλεῖο οἱ μαθητὲς διδάσκονταν τὰ μαθήματα: Θρησκευτικά, Παιδαγωγικά, Ἑλληνικά, Διδασκαλία, Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ, Φυσικο-

μαθηματικά, Ιστορία και Γεωγραφία, Καλλιγραφία και Ιχνογραφία, Ευρωπαϊκή Μουσική, Γυμναστική. Το σχολικό έτος 1905/1906 στα μαθήματα αυτά προστέθηκε η Γεωπονία, ενώ από το σχολικό έτος 1907/1908 έως το έτος 1912/1913 προστέθηκε η διδασκαλία του τετράχορδου. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί το γεγονός πως το μάθημα της τουρκικής γλώσσας ξεκίνησε το σχολικό έτος 1910/1911 έως το έτος 1912/1913.

Γ. Το μαθητικό δυναμικό του Υποδιδασκαλείου αρρένων Θεσσαλονίκης

Για τη μελέτη της παραμέτρου «μαθητικός πληθυσμός» του Υποδιδασκαλείου Αρρένων χρησιμοποιήθηκαν τα στοιχεία από το «Μαθητολόγιο του έν Θεσσαλονίκη Υποδιδασκαλείου 1901-1911» καθώς και από το «Βιβλίο Απολυτηρίων του έν Θεσσαλονίκη Έλληνικού Υποδιδασκαλείου και Οικοτροφείου 1901-1913»¹⁴. Στον επόμενο πίνακα καταγράφεται ο αριθμός των μαθητών του Υποδιδασκαλείου που εγγράφονταν κάθε σχολικό έτος καθώς και οι μαθητές που απολύονταν και μπορούσαν να ασκήσουν το διδασκαλικό τους έργο. Επίσης καταγράφεται ο αριθμός των μαθητών που προήχθηκαν στην επόμενη τάξη, ο αριθμός των μαθητών που έμειναν στην ίδια τάξη ή παρατέμφθηκαν στις εξετάσεις του Σεπτεμβρίου. Τέλος σε μία άλλη κατηγορία καταγράφονται οι μαθητές που αποσύρθηκαν για διάφορους λόγους π.χ. κάποια ασθένεια, θάνατος, αναζήτηση εργασίας αφού ένα μεγάλο ποσοστό των μαθητών ήταν ορφανοί και έπρεπε να εργαστούν ή αποβλήθηκαν για ανάρμοστη συμπεριφορά με βάση τους κανόνες ηθικής της εποχής εκείνης ή έφυγαν για να φοιτήσουν σε άλλο σχολείο επίσης ανώτερης βαθμίδας (Γυμνάσιο).

14. Η εξέταση των δεδομένων του Μαθητολογίου παρουσίασε διάφορες δυσκολίες, οι οποίες ξεπεράστηκαν με την προσεκτική μελέτη των στοιχείων, σύγκριση του Μαθητολογίου με το «Βιβλίο Απολυτηρίων» και εφόσον ορισμένα στοιχεία δεν καταγράφθηκαν, παρουσιάζονται στην εργασία αυτή με κάθε δυνατή προσέγγιση. Στο Μαθητολόγιο το σχολικό έτος 1903-1904 καταγράφθηκαν είκοσι οκτώ (28) μαθητές στη Β' τάξη, οι οποίοι απολύθηκαν, ενώ στο «Βιβλίο Απολυτηρίων» για το ίδιο έτος αναφέρονται, ότι πήραν απολυτήριο είκοσι επτά (27) μαθητές. Με αυτό τον τρόπο ο μαθητής Σεμιτζής Τρύφων Ηλίας με αύξοντα αριθμό 27, από τα Βοδενά, ενώ στο Μαθητολόγιο αναφέρεται κανονικά η απόλυσή του αντίθετα στο «Βιβλίο Απολυτηρίων» δεν φαίνεται να πήρε απολυτήριο. Τον Σεπτέμβριο του σχολικού έτους 1904-1905 είχαν εγγραφεί εξήντα πέντε (65) μαθητές, όμως την 1η Δεκεμβρίου και στις 20 Δεκεμβρίου εγγράφθηκαν στην Α' τάξη άλλοι τρεις μαθητές με αποτέλεσμα το σύνολο των μαθητών του έτους 1904-1905 να φτάσει τους εξήντα οκτώ (68). Στη στήλη των παρατηρήσεων του Μαθητολογίου για το σχολικό έτος 1908-1909 δεν καταγράφτηκε ο αριθμός των μαθητών που προήχθηκε στην επόμενη τάξη, αποχώρησε, έμεινε στην ίδια τάξη ή πήρε απολυτήριο. Σε συνδυασμό όμως με τα στοιχεία που αναφέρθηκαν παραπάνω, δίνονται στον πίνακα οι αριθμοί των μαθητών του έτους αυτού με κάθε επιφύλαξη. Το σχολικό έτος 1909-1910 δεν καταγράφθηκαν οι τάξεις στις οποίες εγγράφονταν οι μαθητές. Το σχολικό έτος 1910-1911 στο Μαθητολόγιο καταγράφθηκαν μόνον οι μαθητές που φοίτησαν στη Γ' τάξη του Υποδιδασκαλείου Αρρένων Θεσσαλονίκης. Δεν καταγράφθηκαν οι μαθητές της Α' και Β' τάξης, ενώ δεν υπογράφηκε από το διευθυντή του Υποδιδασκαλείου.

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ ΑΡΡΕΝΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ						
ΕΤΗ	Μαθητές που εγγράφηκαν σε κάθε τάξη	Μαθητές που απολύθηκαν	Μαθητές που προήχθηκαν στην επόμενη τάξη	Μαθητές που έμειναν στην ίδια τάξη	Μαθητές που παραπέμφθηκαν στον Σεπτέμβριο	Μαθητές που αποσύρθηκαν για διάφορους λόγους (π.χ. θα-νάτου, ασθένειας)
1901-1902	47 Α' τάξη = 32 B' τάξη = 15	10 (21,3%)	31	2 (στη B' τάξη)	—	1 αποβλήθηκε στην Α' τάξη (2,1%) 3 αποσύρθηκαν στη B' τάξη (6,3%)
1902-1903	72 Α' τάξη = 37 B' τάξη = 35	32 (44,4%)	33	—	5	1 αποβλήθηκε στην Α' τάξη (1,3%) 1 αποσύρθηκε στην Α' τάξη (1,3%)
1903-1904	63 Α' τάξη = 30 B' τάξη = 33	27 (43%)	28	3 (στη B' τάξη)	—	3 αποφοίτησαν Α' τάξη-2 και B' τάξη-1 (4,7%) 1 αποβλήθηκε στη B' τάξη (1,5%)
1904-1905	68 Α' τάξη = 42 B' τάξη = 26 (65+3)	18 (26,4%)	27	13 (στην Α' τάξη) 8 (στη B' τάξη)	—	2 αποσύρθηκαν στην Α' τάξη (3%)
1905-1906	54 Α' τάξη = 26 B' τάξη = 28	27 (50%)	16	4 (στην Α' τάξη)	—	1 αποσύρθηκε λόγω ασθένειας (B' τάξη-11,1%) 1 αποφοίτησε (B' τάξη-1,8%) 5 αποσύρθηκαν (Α' τάξη)
1906-1907	55 Α' τάξη = 34 B' τάξη = 21	Δεν υπάρχουν διότι έγινε τριτάξιο	19 (στη Γ' τάξη) 29 (στη B' τάξη)	3 (στην Α' τάξη)	—	1 απεβίωσε (B' τάξη-1,8%) 1 αποχώρησε (B' τάξη-1,8%) 1 απήλθε διά τό εν Τσοτυλίου Γυμνάσιον (1,8%) 1 αποχώρησε (Α' τάξη-1,8%)
1907-1908	85 Α' τάξη = 36 B' τάξη = 31 Γ' τάξη = 18	18 (21%)	26 (στη Γ' τάξη) 31 (στη B' τάξη)	3 (στη B' τάξη) 3 (στην Α' τάξη)	—	1 απεβλήθη (B' τάξη-1,1%) 1 απήλθε (B' τάξη-1,1%) 1 απήλθε (Α' τάξη-1,1%) 1 απεβίωσε μεταβών εις την πατρίδα του την αγίαν Παρασκευήν (Α' τάξη-1,1%)

1908-1909	A' τάξη = 43 B' τάξη = 39 Γ' τάξη = 24	22 (20,7%)	35 (στη Γ' τάξη) 34 (στη Β' τάξη)	1 (στη Β' τάξη)	—	2 αποσύρθηκαν (Γ' τάξη-1,8%) 3 αποσύρθηκαν (Β' τάξη-2,8%) 7 αποσύρθηκαν (Α' τάξη-6,6%) 2 απήλθαν (Α' τάξη-1,8%)
1909-1910	A' τάξη = 8 B' τάξη = 53 Γ' τάξη = 33	31 (32,6%)	48 (στη Γ' τάξη) 6 (στη Β' τάξη)	2; (στη Β' τάξη)	—	2 αποσύρθηκαν (Γ' τάξη-2,1%) 1 αποσύρθηκε (Β' τάξη-1,1%) 4 αποσύρθηκαν ή έμειναν στην ίδια τάξη (Β' τάξη-4,2%) 1 όπον εκτός από το όνομά του δεν ανα- φέρεται κανένα άλλο στοιχείο.
1910-1911	Γ' τάξη = 49	48 (98%)	—	—	—	1 αποσύρθηκε (Γ' τάξη-2%)
Σύνολο	A' τάξη = 288 B' τάξη = 281 Γ' τάξη = 124	233 (33,6%)	363 (52,4%)	42 (6,1%)	5 (0,7%)	49 (7,1%)

Στο τέλος κάθε έτους στο Μαθητολόγιο υπέγραφε ύστερα από έλεγχο ο διευθυντής του Υποδιδασκαλείου. Η Γ' τάξη προστέθηκε στο Υποδιδασκαλείο το σχολικό έτος 1907/1908. Από το σχολικό έτος 1908-1909 στο Μαθητολόγιο καταγράφεται και το «τεκμήριον έγγραφης», δηλαδή το πιστοποιητικό προηγούμενων σπουδών προκειμένου ο μαθητής ανάλογα με τις προηγούμενες σπουδές του, να ενταχθεί στην Α', Β' ή Γ' τάξη. Ως τεκμήρια έγγραφης αναφέρονται: το ενδεικτικό Β' τάξης Γυμνασίου, της Γ' τάξης Γυμνασίου, ενδεικτικό της ΣΓ' τάξης της Κεντρικής Αστικής Σχολής Θεσσαλονίκης. Από τη μελέτη των δεδομένων προκύπτει πως στη διάρκεια των ετών 1901/1902-1910/1911 υπάρχει μίας μέτριας μορφής αυξητική τάση του μαθητικού πληθυσμού. Σύμφωνα με το Μαθητολόγιο του Υποδιδασκαλείου Θεσσαλονίκης το σχολικό έτος 1901/1902 φοίτησαν και στις δύο τάξεις του 47 μαθητές. Ανάμεσα στους μαθητές ήταν και ο Μιχαήλ Τρι. Τριανταφύλλου, ο οποίος εγγράφηκε στη Β' τάξη του Υποδιδασκαλείου και αποφοίτησε το ίδιο έτος με Άριστα (9 7/9)¹⁵.

15. Ο πατέρας του Τριανταφύλλου Δημητρίου αφού μαθήτευσε στην Αθήνα διορίστηκε ως δίδασκαλος στην ιδιαίτερη πατρίδα του τη Λόκοβη (Ταξιάρχης-μετονομασία το έτος 1928) της Χαλκιδικής. Ο Τριανταφύλλος Δημητρίου στη Λόκοβη παντρεύτηκε τη Μαρία Γερογιάννη και στις 12 Απριλίου 1880 γεννήθηκε το πέμπτο τέκνο της οικογένειας, ο Μιχαήλ Τριανταφύλλου. Τις πρώτες γνώσεις τις έλαβε στο Δημοτικό σχολείο της πατρίδας του και έπειτα αναζήτησε

Μετά το σχολικό έτος 1907-1908 παρατηρείται αυξητική τάση στη φοίτηση των μαθητών σε σχέση με τα προηγούμενα έτη. Αυτό οφείλεται και στη συμμετοχή πολλών νέων στον Μακεδονικό αγώνα. Το μεγαλύτερο ποσοστό φοίτησης στο Υποδιδασκαλείο ήταν το σχολικό έτος 1908-1909 φτάνοντας το 15,3%.

Από τη μελέτη των δεδομένων προκύπτει πως το μεγαλύτερο ποσοστό μαθητών φοίτησε στην Α' τάξη του Υποδιδασκαλείου Θεσσαλονίκης φτάνοντας το 41,6% (288 μαθητές), αλλά και στη Β' τάξη φτάνοντας το 40,5% (281 μαθητές).

Δ. Ηλικία φοίτησης των μαθητών του Υποδιδασκαλείου

Από τη μελέτη της παραμέτρου «ηλικία φοίτησης» προκύπτει πως η ηλικία φοίτησης των μαθητών σε κάθε τάξη ποικίλλει σε μεγάλο βαθμό. Ο επόμενος πίνακας παρουσιάζει την ηλικία φοίτησης των μαθητών σε κάθε τάξη του Υποδιδασκαλείου αρρένων Θεσσαλονίκης από το σχολικό έτος 1901/1902 έως το έτος 1910/1911.

ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ ΑΡΡΕΝΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ						
ΤΑΞΕΙΣ						
ΗΛΙΚΙΑ	Α' τάξη		Β' τάξη		Γ' τάξη	
	Σύνολο Μαθητών	%	Σύνολο Μαθητών	%	Σύνολο Μαθητών	%
13 ετών	1	0,3	—	—	—	—
14 ετών	10	3,5	—	—	—	—
15 ετών	29	10,1	4	1,4	—	—
16 ετών	41	14,2	21	7,5	5	4
17 ετών	31	10,8	51	18	13	10,5
18 ετών	89	30,9	52	18,5	42	33,9

εργασία στα περίφημα μεταλλεία Ισβόρου. Ο Μιχαήλ Τριανταφύλλου ήταν από τους πρώτους μαθητές του Υποδιδασκαλείου Θεσσαλονίκης, ενώ μόλις αποφοίτησε το 1902 πήρε από τη Μητρόπολη Θεσσαλονίκης το διοριστήριο έγγραφο του διδασκάλου και πήγε να εργαστεί ως διδάσκαλος στην κοινότητα του Γραδεμπορίου (Πεντάλοφος) της Θεσσαλονίκης. Το έργο του Μιχαήλ Τριανταφύλλου ήταν αρκετά δύσκολο, τα πνευματικά όμως εφόδια που πήρε από το Υποδιδασκαλείο, η μόρφωσή του, το θάρρος και η τόλμη στάθηκαν σημαντικοί παράγοντες στο έργο αυτό. Προσπάθησε με κάθε τρόπο και κατόρθωσε να ανιψώσει το εθνικό φρόνημα, να εμπνεύσει αυτοπεποίθηση στους κατοίκους και να εξουδετερώσει την τρομακτική δράση των Βούλγαρων. Το έτος 1906 ο Τριανταφύλλου δίδασκε στο Παλαιοχώρι και στην Αρναία της Χαλκιδικής, όπου ιδρύονταν ένοπλα σώματα για τη συμμετοχή τους στο Μακεδονικό Αγώνα. Λίγο αργότερα μετατέθηκε στο Πρότυπο Δημοτικό του Υποδιδασκαλείου Θεσσαλονίκης. Ύστερα από ένα πλούσιο συγγραφικό έργο ο Μιχαήλ Τριανταφύλλου απεβίωσε την 1ην Ιουλίου 1951 σε ηλικία 71 ετών. Ερατώ Ζέλλιου-Μαστοροχώστα, «Μιχ. Τριανταφύλλου ο φιλογερός Μακεδών», *Μακεδονική Ζωή*, τεύχ. 225, έτ. 20ά, Φεβρουάριος 1985, σσ. 32-33.

19 ετών	20	6,9	76	27	36	29
20 ετών	19	6,6	27	9,6	24	19,3
21 ετών	12	4,2	10	3,6	4	3,2
22 ετών	6	2,1	10	3,6	—	—
23 ετών	5	1,7	7	2,5	—	—
24 ετών	5	1,7	4	1,4	—	—
25 ετών	7	2,4	6	2,1	—	—
26 ετών	5	1,7	2	0,7	—	—
27 ετών	3	1	4	1,4	—	—
28 ετών	1	0,3	4	1,4	—	—
30 ετών	2	0,7	2	0,7	—	—
32 ετών	1	0,3	1	0,4	—	—
38 ετών	1	0,3	—	—	—	—
Ελάχιστη-Μέγιστη	13-38		15-32		16-21	
Μ. Ο.	25,5		23,5		18,5	

Μεγαλύτερη ηλικιακή ποικιλία παρατηρείται στις δύο πρώτες τάξεις του Υποδιδασκαλείου. Για παράδειγμα, στην Α΄ τάξη φοιτούν μαθητές ηλικίας από 13 ετών έως 38 ετών, στη Β΄ τάξη μαθητές ηλικίας από 15 ετών έως 32 ετών και στην Γ΄ τάξη από 16 ετών έως 21 ετών. Η συχνότητα στις ακραίες τιμές ηλικιών των μαθητών που φοιτούν σε κάθε τάξη είναι μικρή αφού μικρός αριθμός μαθητών φοιτούν σε τάξεις μεγαλύτερες ή μικρότερες από αυτές που αντιστοιχούν στην ηλικία τους. Για παράδειγμα στην Α΄ τάξη του Υποδιδασκαλείου εγγράφεται ένας μόνον μαθητής ηλικίας 13 ετών και ένας μόνον μαθητής ηλικίας 38 ετών. Η ύπαρξη διαφορών ηλικιών στην ίδια σχολική τάξη λειτουργεί ενισχυτικά και όχι αποτρεπτικά για τους μαθητές που θέλουν να αποφοιτήσουν από το Υποδιδασκαλείο και να ακολουθήσουν το διδασκαλικό επάγγελμα. Εξάλλου το εύρος ηλικίας κατά τάξη περιορίζεται εάν ληφθεί υπόψη η συχνότητα των ηλικιών που φοιτά σε κάθε τάξη. Για παράδειγμα στην Α΄ τάξη η ηλικία που εμφανίζει τη μεγαλύτερη συχνότητα είναι αυτή των 18 ετών αλλά και των 16 ετών. Την ίδια περίπου συχνότητα παρουσιάζει η ηλικία των 18 ετών και στις υπόλοιπες δύο τάξεις του Υποδιδασκαλείου.

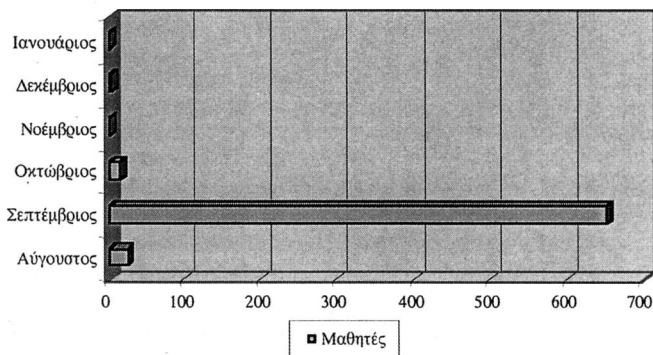
Ε. Χρόνος εγγραφής των μαθητών στο Υποδιδασκαλείο Θεσσαλονίκης

Το μεγαλύτερο ποσοστό των μαθητών (93,8%) εγγράφηκε στο Υποδιδασκαλείο Θεσσαλονίκης τον μήνα Σεπτέμβριο, παρόλο που τον ίδιο μήνα ξεκινούσαν και τα μαθήματα. Ωστόσο μαθητές εγγράφονταν και τους υπόλοι-

πους μήνες του έτους, όπως τον Αύγουστο (3,5%), τον Οκτώβριο (2%), τον Δεκέμβριο, τον Νοέμβριο και τον Ιανουάριο. Το επόμενο γράφημα παρουσιάζει τον χρόνο εγγραφής των μαθητών στο Υποδιδασκαλείο Θεσσαλονίκης από το σχολικό έτος 1901/1902 έως το σχολικό έτος 1910/1911.

Ο χρόνος εγγραφής των μαθητών στο Υποδιδασκαλείο αγρέων
Θεσσαλονίκης (1901/1902-1910/1911)

ΣΤ. Γεωγραφική προέλευση του μαθητικού πληθυσμού του Υποδιδασκαλείου

Η μελέτη των δεδομένων που προκύπτουν από την εξέταση της στήλης «Πατρίς» του Μαθητολογίου παρουσιάζει σημαντικές πληροφορίες για τον τόπο καταγωγής των μαθητών, για τις μετατοπίσεις και την κινητικότητα του ελληνικού πληθυσμού στον χώρο της Βαλκανικής καθώς και τη σταδιακή αστική συγκέντρωση στην πόλη της Θεσσαλονίκης. Ο επόμενος πίνακας παρουσιάζει τον τόπο καταγωγής 301 μαθητών του Υποδιδασκαλείου που εγγράφηκαν στην Α' και Β' τάξη κατά το σχολικό έτος 1901-1902 αλλά και στην Α' τάξη έως το έτος 1909-1910¹⁶.

ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ					
Τόπος καταγωγής	Σύνολο μαθητών	Ποσοστό (%)	Τόπος καταγωγής	Σύνολο μαθητών	Ποσοστό (%)
Στρούμνιτσα	14	4,6	Πλατύ	1	0,3
Βοδενά	13	4,3	Ασβεστοχώριον	1	0,3
Μοναστήριον	9	3	Βέροβα	1	0,3

16. Μαθητολόγιο τοῦ ἐν Θεσσαλονικῇ Ὑποδιδασκαλείου 1901-1911, σσ. 1-35.

Μελένικον	8	2,6	Νεοχωρούδα	1	0,3
Γιαννιτσά	7	2,3	Κλήσαλι (Προφήτης)	1	0,3
Μεσημέρι	7	2,3	Κολέσιον	1	0,3
Λόκοβη	6	2	Βαλάντοβον	1	0,3
Βελεσσά	6	2	Καταφύγιον	1	0,3
Κρούσοβον	6	2	Γραμματικό	1	0,3
Γιουβένα	5	1,6	Πέτροβο	1	0,3
Βάλτα	5	1,6	Βαροβίτσα	1	0,3
Αγία Παρασκευή	5	1,6	Τύρναβος	1	0,3
Κλεισούρα	5	1,6	Αχρίς	1	0,3
Δεμίρ-Ισάφ	5	1,6	Βεδιλούσκον	1	0,3
Βραστά	5	1,6	Ραδοχόσδα	1	0,3
Δοϊράνη	5	1,6	Ράκοβον	1	0,3
Γουμένιτσα	5	1,6	Κρήνη	1	0,3
Φλώρινα	4	1,3	Άνω Πορρόϊα	1	0,3
Γαλάτισσα	4	1,3	Λόσνιτσα	1	0,3
Σωχός	4	1,3	Γυμνοχώριον	1	0,3
Βογδάνιτσα	4	1,3	Κάτω Τζουμαγιά	1	0,3
Γκοπέσιον	4	1,3	Γκορέντση	1	0,3
Λαγκαδάς	4	1,3	Κουλούρα	1	0,3
Μπέροβα	3	1	Ζέλοβον	1	0,3
Κρήβα	3	1	Πυλωρίκιον	1	0,3
Βέρροια	3	1	Δρυμίγλαβα	1	0,3
Λέχοβο	3	1	Γιδάς	1	0,3
Σέρραι	3	1	Γκόβλιτσα	1	0,3
Βελούσινα	3	1	Χασάν-Κιόϊ	1	0,3
Νιγρίτα	3	1	Σοροβίτσιον	1	0,3
Γκόρνιτσα	3	1	Όστροβον	1	0,3
Ρέσσα	2	0,6	Ελβασάν	1	0,3
Τέχοβον	2	0,6	Τζουμαγιά	1	0,3
Έδεσσα	2	0,6	Καρλίκοβα	1	0,3
Νήσιον	2	0,6	Χρούπιτσα	1	0,3
Αειβάτιον	2	0,6	Αλιστράτη	1	0,3
Βαΐρακλή Τζιουμ.	2	0,6	Καβάσιλα	1	0,3
Βροντού	2	0,6	Πέλλα	1	0,3
Στρούγα	2	0,6	Νέβεσκα	1	0,3
Καϊτζίκιον	2	0,6	Σμαρδόσιον	1	0,3

ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ					
Τόπος καταγωγής	Σύνολο μαθητών	Ποσοστό (%)	Τόπος καταγωγής	Σύνολο μαθητών	Ποσοστό (%)
Λειβάδιον (Χαλκ.)	2	0,6	Τσέτροβον	1	0,3
Βοέμιτσα	2	0,6	Τσαλάφτσα	1	0,3
Καποχώριον	2	0,6	Αδάμι	1	0,3
Δαούτ-Μπαλή	2	0,6	Κολινδρός	1	0,3
Λυγκοβάνη	2	0,6	Γευγελή	1	0,3
Φούρκα	2	0,6	Θεσσαλονίκη	1	0,3
Γραδομπόρι	2	0,6	Παλιούρι	1	0,3
Β.Τζουμαγιά	2	0,6	Μανδήλιον	1	0,3
Βρότ	2	0,6	Γκονμέντζα	1	0,3
Τσερβάριον	2	0,6	Βυσσώκα	1	0,3
Τσέρνα-Ρέχα	2	0,6	Καρασούλι	1	0,3
Δυρράχιον	1	0,3	Γραμματίκοβο	1	0,3
Τοπίν	1	0,3	Κολέσιβο	1	0,3
Ζαγλιβέριον	1	0,3	Νέγκορτσα	1	0,3
Ραβνά	1	0,3	Δρυάντσα	1	0,3
Πορρόϊα	1	0,3	Βελκαμίνη	1	0,3
Βορίοβον	1	0,3	Προσωτσιάνη	1	0,3
Μωρέσνιτσα	1	0,3	Κουμάνοβο	1	0,3
Στοιάκοβον	1	0,3	Τριχοβίστα	1	0,3
Στοιάκοβον (Φλώρινας)	1	0,3	Κοκκινόπλός	1	0,3
Νηρρύτη	1	0,3	Λιαρυγκόβη	1	0,3
Λούβνιτσα	1	0,3	Βιτάτσιτσα (Ζιχνών)	1	0,3
Μαρσέντζα	1	0,3	Ιωάννινα	1	0,3
Βλάδοβα	1	0,3	Περγλεπές	1	0,3
Οσσάνη	1	0,3	Μπάχοβο	1	0,3
Ριζάρι	1	0,3	Ιστόκ	1	0,3
Κολιακιά	1	0,3	Ποτκοζάνη	1	0,3
Μονόσπιτα	1	0,3	Πεβελιάνη	1	0,3
Μόκρυνα (Στρώμνιτσας)	1	0,3	Δημητρίτσιν	1	0,3
Καστοριά	1	0,3	Δράμα	1	0,3
Κορυτσά	1	0,3	Γκόρεντζα (Καστοριάς)	1	0,3
Λούγουντσα	1	0,3	Καρύτσα	1	0,3
Άγιος Νικόλαος	1	0,3			
Άνω Νεστράμι	1	0,3			

Ο τόπος που σημειώνεται κάτω από τη στήλη «πατρίς» δηλώνει τον τόπο καταγωγής αλλά και τόπο διαμονής της οικογένειας των μαθητών, δεδομένου ότι δεν υπάρχουν στοιχεία για τον τόπο διαμονής της οικογένειας των μαθητών. Συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν από τα στοιχεία της στήλης «πιστοποιητικά σπουδών», όπου καταγράφηκε ο τόπος αποφοίτησης των μαθητών που εγγράφονται στο Υποδιδασκαλείο Θεσσαλονίκης και τις περισσότερες φορές συμπίπτει με τον τόπο καταγωγής των μαθητών. Οι μαθητές προέρχονταν από περιοχές των καζάδων Λαγκαδά, Κασσάνδρας, Θεσσαλονίκης, Στρώμνιτσας, Γιαννιτσών, Βοδενών, Φλώρινας, Μελένικου, Μοναστηρίου, Δεμίρ Χισάφ, Γενγελής, Καστοριάς, Βέροιας, Πολυνύρου, Μογλενών, κ.α.¹⁷ Άξιο προσοχής αποτελεί το γεγονός ότι δεν φοίτησαν μαθητές από τη Θεσσαλονίκη, οι οποίοι προτίμησαν τη φοίτηση στο Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης. Η κατάρτιση πραγματοποιούνταν στο Υποδιδασκαλείο Θεσσαλονίκης για εκπαιδευτικούς από ολόκληρη τη Μακεδονία, όπως τονίζει και η Αγγελική Μεταλλινού-Τσιώμου στο έργο της *Παλαιά Θεσσαλονίκη: ένθα κατηρτίζοντο διδασκαλισταί οί από ήμυγυμνασίων διδάσκαλοι των διαφόρων Βουλγαροφώνων της Μακεδονίας περιφερειών*¹⁸. Ο ρόλος του Υποδιδασκαλείου στην κατάρτιση εκπαιδευτικών από ολόκληρη τη Μακεδονία ήταν αρκετά σημαντικός ιδιαίτερα τη χρονική αυτή περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα. Η εξέλιξη της πόλης της Θεσσαλονίκης σε μεγάλο εκπαιδευτικό κέντρο της εποχής σε συνάρτηση μάλιστα με τα οικονομικά και τα ιστορικοπολιτικά γεγονότα της εποχής συντέλεσαν ώστε να οργανωθεί κατάλληλα η επιμόρφωση και κατάρτιση των εκπαιδευτικών ολόκληρης της Μακεδονίας με απώτερο σκοπό την προετοιμασία των κοινοτήτων για τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα.

Ζ. Κοινωνικο-οικονομική προέλευση των μαθητών του Υποδιδασκαλείου αγρέων

Η κοινωνικο-οικονομική προέλευση των μαθητών αποτέλεσε μία άλλη παράμετρο που παρουσίαζε ενδιαφέρον προς διερεύνηση. Μέσα από την παράμετρο αυτή διαφαίνεται η κοινωνική φυσιογνωμία του Υποδιδασκαλείου αλλά και τα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα που έδειξαν ενδιαφέρον για την ανώτερη μόρφωση των παιδιών τους. Το επάγγελμα του πατέρα, ως προσδιοριστικός παράγοντας της κοινωνικής προέλευσης των μαθητών, αποκαλύπτει τις ομάδες των γονέων που ευαισθητοποιήθηκαν, αποδέχτηκαν και προώθη-

17. Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, Χ. Χάρκας, «Πίναξ έμφαινών τόν αριθμόν, την πατρίδα κ.λπ. των έγγραφέων μαθητών εις τό έν Θεσσαλονίκη Έλληνικόν Διδασκαλείον κατά τό σχολικόν έτος 1902-1903, έν Θεσσαλονίκη τη 30η Σεπτεμβρίου 1903», φάκ. έτους 1902-1903, Θεσσαλονίκη 30 Σεπτεμβρίου 1903, σσ. 1-10.

18. Αγγελική Μεταλλινού-Τσιώμου, *Παλαιά Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη 1940, σ. 19.

σαν τα παιδιά τους στην ανώτερη εκπαίδευση και κατ' επέκταση στο επάγγελμα του διδάσκालου. Οι στόχοι αυτοί θα μπορούσαν να επιτευχθούν μέσα από τη μελέτη των επαγγελματιών των γονέων των μαθητών που αναγράφονται στο βιβλίο του Μαθητολογίου του Υποδιδασκαλείου. Η μελέτη αυτή προέβλεπε την κοινωνικο-οικονομική κατηγοριοποίηση των επαγγελματιών σε τριπλή κλίμακα «Κατώτερα στρώματα, Μεσαία και Ανώτερα», με την τριπλή για το μεσαίο στρώμα κατηγοριοποίηση σε κατώτερο, μεσαίο και ανώτερο υπό-στρώμα και αυτό διότι: α) η κλίμακα αυτή της κοινωνικής διαστρωμάτωσης χρησιμοποιείται στην κοινωνιολογική έρευνα ως πλαίσιο για ταξική ανάλυση κυρίως σε συσχετισμό με άλλες παραμέτρους και β) το μεσαίο κοινωνικο-οικονομικό στρώμα υποδιαιρείται περαιτέρω σε κατώτερο, μεσαίο και ανώτερο υπό-στρώμα δηλαδή μπορεί να γίνει διάκριση των επαγγελματιών που εντάχθηκαν σε αυτό, καθώς είναι διακριτή η οικονομική και κοινωνική διαφοροποίηση αυτών. Για την τοποθέτηση του κάθε επαγγέλματος στην κλίμακα της κοινωνικής κατηγοριοποίησης που προέκυψε χρησιμοποιήθηκαν τα κριτήρια της οικονομικής και κοινωνικής ισχύος των επαγγελματιών στη Θεσσαλονίκη, ενώ διευκρινίστηκε το αντικείμενο εργασίας κάποιων επαγγελματιών¹⁹. Ο επόμενος πίνακας παρουσιάζει τα επαγγέλματα των γονέων των μαθητών του Υποδιδασκαλείου αρρένων Θεσσαλονίκης που παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη συχνότητα από το σχολικό έτος 1901/1902 έως το σχολικό έτος 1910/1911.

ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ ΑΡΡΕΝΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ					
Επάγγελμα γονέων	Σύνολο μαθητών	Ποσοστό (%)	Επάγγελμα γονέων	Σύνολο μαθητών	Ποσοστό (%)
Ορφανός	74	24,6	Χαλκεύς	1	0,3
Γεωργός	58	19,2	Κουρεύς	1	0,3
Ιερεύς	25	8,3	Ιδιότης	1	0,3
Ράπτης	15	5	Φύλαξ	1	0,3
Εργάτης	14	4,6	Ιατρός	1	0,3
Παντοπώλης	13	4,3	Ασβεστοποιός	1	0,3
Κτηματίας	9	3	Εισπράκτωρ	1	0,3
Διδάσκαλος	7	2,3	Επιστάτης σχολείου	1	0,3
Ξενοδόχος	7	2,3	Μάγειρας	1	0,3
Έμπορος	6	2	Συντάξιούχος	1	0,3
Αγωγιάνης	6	2	Ελαιοπώλης	1	0,3
Υποδηματοποιός	6	2	Ξυλέμπορος	1	0,3
Μυλωθρός	5	1,6	Χρυσοχόος	1	0,3

19. Κατερίνα Ι. Δαλακούρα, *Το Κεντρικό Παρθεναγωγείο Θεσσαλονίκης (1854-1914)* - Μία πρώτη προσέγγιση της εκπαίδευσης των θηλέων στη Θεσσαλονίκη κατά την τελευταία περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, Ι.Α.Ν.Ε., εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 129-139.

Αρτοποιός	4	1,3	Ιχθυοπώλης	1	0,3
Υπάλληλος	4	1,3	Ξυλοκόπος	1	0,3
Υφαντής	3	1	Βαρελοποιός	1	0,3
Κηπουρός	3	1	Υπάλληλος σιδηροδρόμων	1	0,3
Μελισσοτρόφος	3	1	Αλιεύς	1	0,3
Κτίστης	3	1	Καπνοφυτευτής	1	0,3
Κρεοπώλης	2	0,6	Νεωκόρος	1	0,3
Σαγματοποιός	2	0,6	Καδδοποιός	1	0,3
Καπνοπώλης	2	0,6	Καφεπώλης	1	0,3
Αμαξοποιός	2	0,6	Αμαξηλάτης	1	0,3
Εμπορομεσίτης	2	0,6	Σύνολο	301	100.0
Οπωροπώλης	1	0,3			
Λαναράς	1	0,3			
Υπάλληλος τηλεγραφείου	1	0,3			

Από την επεξεργασία των δεδομένων παρατηρούμε ότι τα επαγγέλματα με τη μεγαλύτερη συχνότητα είναι: ορφανός, γεωργός, ιερέυς, ράπτης, εργάτης, παντοπώλης, κτηματίας, διδάσκαλος, ξενοδόχος, έμπορος. Το ποσοστό των ορφανών μαθητών είναι αρκετά υψηλό φτάνοντας το 25%, ενώ σημαντικό είναι και το ποσοστό του επαγγέλματος του γεωργού φτάνοντας το 20%. Τα επαγγέλματα που προαναφέρθηκαν ως έχοντα τη μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης στο Υποδιδασκαλείο την περίοδο αυτή (1901/1902-1910/1911), ανήκουν κυρίως στα Κατώτερα στρώματα καθώς και στα Μεσαία μεσαία και κατώτερα στρώματα. Παρατηρείται, επίσης, πως το άθροισμα των συχνοτήτων των δέκα πρώτων επαγγελμάτων συνιστά αριθμητικά και τη μέγιστη πλειοψηφία του αθροίσματος των συχνοτήτων όλων των επαγγελμάτων που απαντώνται στη στήλη «επάγγελμα πατρός». Το συνολικό δηλαδή ποσοστό συμμετοχής των δέκα πρώτων επαγγελμάτων ανέρχεται περίπου στο 76%, όπου δηλώνει και το αυξημένο ενδιαφέρον των επαγγελματιών αυτών ομάδων για την ανώτερη μόρφωση των παιδιών τους.

Ο επόμενος πίνακας παρουσιάζει την κοινωνικο-οικονομική προέλευση των μαθητών του Υποδιδασκαλείου Αρρένων Θεσσαλονίκης.

Κατώτερα στρώματα	Μεσαία στρώματα			Ανώτερα στρώματα
	Μεσαία κατώτερα	Μεσαία μεσαία	Μεσαία ανώτερα	
Αγροτικά	Μικροεμπόριο (μεταπρατικά)	Μεταπρατικά	Ελεύθεροι επαγγελματίες	Ελεύθερα (ακαδημαϊκά επαγγέλματα)

Γεωργός (58) Αλιεύς (1) Ξυλοκόπος (1) Μελισσοτρόφος (3)	Αρτοποιός (4) Κρεοπώλης (2) Καπνοπώλης (2) Καφεπώλης (1) Ιχθυοπώλης (1) Οπωροπώλης (1)	Παντοπώλης (13)	Έμπορος (6) Εμπορομεσίτης (2) Ξυλέμπορος (1) Ιδιότης (1)	Ιατρός (1)
<i>Ανεπάγγελτοι</i>	<i>Μεταποίηση</i>	<i>Υπάλληλοι</i>	<i>Επιχειρηματίες</i>	<i>Γαιοκτήμονες</i>
Ορφανός (74) Συνταξιούχος (1)	Υποδηματοποιός (6) Καδόποιός (1) Σαγματοποιός (2)	Υπάλληλος (4) Υπάλληλος τηλεγραφείου (1) Υπάλληλος σιδηροδρ. (1)	Ξενοδόχος (7) Χρυσόχοος (1) Ελαιοπώλης (1)	Κτηματίας (9)
<i>Χειρώναντες μισθοτοί</i>	<i>Υπηρεσίες (κοινοτικές-δημόσιες)</i>	<i>Μεταποίηση</i>	-----	-----
Εργάτης (14) Κηπουρός (3) Καπνοφυτευτής (1) Κτίστης (3)	Διδάσκαλος (7) Ιερέυς (25) Επιστάτης σχολείου (1)	Βαρελοποιός (1) Ασβεστοποιός (1) Μυλωθρός (5) Αμαξοποιός (2)	-----	-----
<i>Υπηρεσίες</i>	-----	<i>Μικροεπαγγελματίες</i>	-----	-----
Φύλαξ (1) Εισπράκτωρ (1) Νεωκόρος (1)	-----	Ράπτης (15)	-----	-----
<i>Μεταφορές</i>	-----	-----	-----	-----
Αμαξηλάτης (1) Μάγειρας (1) Αγωγιάντης (6)	-----	-----	-----	-----
<i>Μικρο-Επαγγελματίες-Πωλητές</i>	-----	-----	-----	-----
Χαλκεύς (1) Κουρεύς (1)	-----	-----	-----	-----
<i>Τεχνίτες</i>	-----	-----	-----	-----
Υφαντής (3) Λαναράς (1)	-----	-----	-----	-----

Από τη μελέτη της κοινωνικο-οικονομικής προέλευσης των μαθητών του Υποδιδασκαλείου προκύπτει πως κατά την περίοδο 1901/1902 έως 1910/1911 οι περισσότεροι μαθητές προέρχονται από το Κατώτερο κοινωνικο-οικονομικό στρώμα (176-58,5%), ενώ οι μαθητές που προέρχονται στο Μεσαίο κατώτερο και Μεσαίο μεσαίο στρώμα φτάνουν το 31,9% (96). Το επόμενο γράφημα παρουσιάζει την κοινωνικο-οικονομική προέλευση του μαθητικού πληθυσμού του Υποδιδασκαλείου αργένων Θεσσαλονίκης.

Κοινωνικό στρώμα	Μαθητές	Ποσοστό (%)
Κατώτερο στρώμα	176	58,5%
Μεσαίο κατώτερο	53	17,6%
Μεσαίο μεσαίο	43	14,3%
Μεσαίο ανώτερο	19	6,3%
Ανώτερο στρώμα	10	3,3%
Σύνολο	301	100,0%

Πρόκειται για σχολείο στο οποίο προσέρχονται μαθητές κυρίως από τα κατώτερα και τα μικρομεσαία κοινωνικά στρώματα. Σημαντικό είναι και το ποσοστό των ανώτερων στρωμάτων φτάνοντας το 3,3%.

Η. Το διδακτικό προσωπικό του Υποδιδασκαλείου αρρένων Θεσσαλονίκης

Ο επόμενος πίνακας παρουσιάζει το διδακτικό προσωπικό του Υποδιδασκαλείου αρρένων.

ΕΤΗ	ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ ΑΡΡΕΝΩΝ
1901-1902	Χαρίλαος Χάρακας- διευθυντής
1902-1903	Χαρίλαος Χάρακας- διευθυντής
1903-1904	Χαρίλαος Χάρακας- διευθυντής Γεώργιος Αρβανιτόπουλος- καθηγητής Αστέριος Στερεός- καθηγητής Γεώργιος Χατζηκυριακός- καθηγητής Δημήτριος Στεργιάδης- καθηγητής
1904-1905	Χαρίλαος Χάρακας- διευθυντής Ιωάννης Τσικόπουλος- καθηγητής Δ. Στεργιάδης- καθηγητής Βασίλειος Μάνος- καθηγητής Αστέριος Στερεός- καθηγητής
1905-1906	Χαρίλαος Χάρακας- διευθυντής Μ. Παπαθανασίου- καθηγητής Ιωάννης Τσικόπουλος- καθηγητής Αστέριος Στερεός- καθηγητής Ι. Κακάνης- καθηγητής
1906-1907	Χαρίλαος Χάρακας- διευθυντής Αστέριος Στερεός- καθηγητής Μ. Τάλλη - καθηγήτρια Ιωάννης Τσικόπουλος- καθηγητής Μ. Παπαθανασίου- καθηγητής.

ΕΤΗ	ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ APPEΩN
1907-1908	Χαρίλαος Χάρακας- διευθυντής Δ. Χαρδαλιάς- καθηγητής Αστέριος Στερεός- καθηγητής Δ. Νάκος- καθηγητής Παναγιώτης Σωκρατείδης- καθηγητής Γ. Διακάκης- καθηγητής
1908-1909	Χαρίλαος Χάρακας- διευθυντής Χρ. Ρουσίδης- καθηγητής Παναγιώτης Σωκρατείδης- καθηγητής Γ. Χατζηγεωργίου- καθηγητής Αστέριος Στερεός- καθηγητής Γ. Διακάκης- καθηγητής Δ. Νάκος- καθηγητής
1909-1910	Χαρίλαος Χάρακας- διευθυντής Αστέριος Στερεός- καθηγητής Παναγιώτης Σωκρατείδης - καθηγητής Γ. Χατζηγεωργίου - καθηγητής
1910-1911	Αρχιμ. Πολύκαρπος- διευθυντής Χρ. Ρουσίδης- καθηγητής Αστ. Γ. Στερεός- καθηγητής Γ. Χατζηγεωργίου- καθηγητής Παναγιώτης Σωκρατείδης- καθηγητής Β. Ταρσίδης- καθηγητής Εμμανουήλ Κωνσταντίνου- καθηγητής
1911-1912	—
1912-1913	Δ. Ν. Χαρδαμπής - καθηγητής

Θ. Διαγωγή και επίδοση στο βιβλίο απολυτηρίων του υποδιδασκαλείου

Στο «Βιβλίο Απολυτηρίων» καταγράφηκε η βαθμολογία των εξετάσεων σε κάθε μάθημα όλων των μαθητών. Οι ενιαίες εξετάσεις των μαθητών πραγματοποιούνταν συνήθως τον Ιούνιο και εάν κάποιος μαθητής αποτύγχανε σε ένα μάθημα έδινε εξετάσεις πάλι στο μάθημα αυτό τον Σεπτέμβριο. Πέρα από τη βαθμολογία του κάθε μαθητή στις εξετάσεις, υπήρχε και η καθημερινή βαθμολογία σύμφωνα με τις ημερήσιες επιδόσεις του μαθητή σε κάθε μάθημα. Η βαθμολογία από 6 έως 7,5 χαρακτηριζόταν ως «Καλώς», από 7,5 έως 9 «Λίαν Καλώς» και από 9 έως 10 ως «Άριστα». Στον επόμενο πίνακα

παρουσιάζεται η επίδοση των μαθητών σε κάθε έτος από το 1901/1902 έως το έτος 1912/1913.

ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ ΑΡΡΕΝΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ- ΕΠΙΔΟΣΗ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ											
	ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ										
ΕΠΙ-ΔΟΣΗ	1901/ 1902	1902/ 1903	1903/ 1904	1904/ 1905	1905/ 1906	1907/ 1908	1908/ 1909	1909/ 1910	1910/ 1911	1912/ 1913	Σύν.
Αρίστα	6 (60%)	10 (31,2%)	9 (33,3%)	5 (27,7%)	11 (40,7%)	6 (33,3%)	–	6 (19,3%)	13 (27%)	1 (2,8%)	67 (25%)
Λίαν Καλώς	3 (30%)	14 (43,7%)	14 (52%)	11 (61%)	13 (48%)	7 (38,8%)	12 (54,5%)	12 (38,7%)	18 (37,5%)	31 (88,5%)	135 (50,3%)
Καλώς	1 (10%)	8 (25%)	4 (15%)	2 (11%)	3 (11%)	5 (27,7%)	10 (45,4%)	13 (42%)	17 (35,4%)	3 (8,5%)	66 (24,6%)
Σύνολο	10 (3,7%)	32 (11,9%)	27 (10,1%)	18 (6,7%)	27 (10,1%)	18 (6,7%)	22 (8,2%)	31 (11,6%)	48 (17,9%)	35 (13,1%)	268 (100,0)

Μετά την αναλυτική βαθμολογία του μαθητή σε κάθε μάθημα και το γενικό βαθμό καταγράφεται στο βιβλίο η διαγωγή του. Από το σχολικό έτος 1901/1902 έως το έτος 1903/1904 η διαγωγή χαρακτηριζόταν ως «Κοσμιωτάτη» και ως «Κοσμία». Από το σχολικό έτος 1904/1905 έως το έτος 1912/1913 χαρακτηριζόταν ως «Αρίστη», «Λίαν Καλή» και «Καλή». Από τις παρατηρήσεις του Μαθητολογίου λαμβάνουμε την πληροφορία ότι η έσχατη ποινή σωφροσύνης ήταν η αποβολή του μαθητή από το Υποδιδασκαλείο, όμως σε αρκετές περιπτώσεις οι μαθητές που αποβλήθηκαν επανέρχονταν στο Υποδιδασκαλείο μετά το πέρασμα κάποιου χρονικού διαστήματος (περίπου δύο μηνών) έπειτα από απαλλακτικές αποφάσεις του Συλλόγου του σχολείου σε ανάλογες συνεδριάσεις. Η αποχώρηση μαθητών δεν ήταν μεγάλη φτάνοντας το 7% του συνολικού αριθμού φοίτησης. Το γεγονός αυτό οφειλόταν στην αποφασιστικότητα των μαθητών να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους και να γίνουν δάσκαλοι παρά το αυστηρό αξιολογικό σύστημα της εποχής.

Εκτός από το Υποδιδασκαλείο Αρρένων στη Θεσσαλονίκη λειτουργήσε το πρότυπο δημοτικό του Υποδιδασκαλείου, στο οποίο δίδαξε ο διδάσκαλος Μιχαήλ Τριανταφύλλου καθώς και Υποδιδασκαλείο Θηλέων. Τα αρχεία των δύο σχολείων δεν διασώθηκαν και οι πληροφορίες που έχουμε προκύπτουν από συγγράμματα της εποχής.

	ΕΤΗ		
ΣΧΟΛΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ	1907-1908	1909-1910	1912-1913
Πρότυπο δημοτικό Υποδιδασκαλείου	32	–	–
Υποδιδασκαλείο Θηλέων	36	62	65

Το Υποδιδασκαλείο Θηλέων ιδρύθηκε το σχολικό έτος 1907-1908, όπου

φοίτησαν 36 μαθήτριες, ενώ δίδασκαν δύο διδασκάλισσες²⁰. Το Υποδιδασκαλείο Θηλέων είχε τρεις τάξεις όπως και το Υποδιδασκαλείο Αρρένων. Το σχολικό έτος 1909-1910 στο Υποδιδασκαλείο Θηλέων φοίτησαν 62 μαθήτριες με 4 διδασκάλισσες και δύο επιστάτες²¹. Μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα ο αριθμός των μαθητριών στο Υποδιδασκαλείο Θηλέων αυξήθηκε προστέθηκε μία διδασκάλισσα στις ήδη τρεις που δίδασκαν, για να καλυφθούν οι ανάγκες του σχολείου. Το πρότυπο δημοτικό του Υποδιδασκαλείου Αρρένων αποτελούσε συνέχεια του πρότυπου δημοτικού σχολείου του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης, το οποίο άρχισε τη λειτουργία του τον Οκτώβριο του 1875 με διευθυντή έναν από τους τρεις νέους που σπούδασαν στη Γερμανία με δαπάνες του Συλλόγου προς διάδοση των Ελληνικών Γραμμάτων, τον Παναγιώτη Οικονόμου. Στο πρότυπο δημοτικό του Υποδιδασκαλείου φοίτησαν το σχολικό έτος 1907-1908 32 μαθητές, ενώ δίδασκε ένας διδάσκαλος.

Το έτος 1913 ιδρύθηκαν τρία μονοτάξια Διδασκαλεία, στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη και τα Ιωάννινα. Ο παιδαγωγός Ιωάννης Σκουτερόπουλος εξήγησε τους λόγους ίδρυσης των Διδασκαλείων αμέσως μετά την απελευθέρωση από τον οθωμανικό ζυγό: *Μετά τούς εὐτυχείς πολέμους τοῦ 1912 καὶ 1913 πλείσται ὅσαι θέσεις δημοδιδασκάλων ἠϋρέθησαν διὰ ποικίλους λόγους κεναί· ἡ συμπλήρωσίς των, μάλιστα ἐν ταῖς νέαις χώραις, ἦτο ἀνάγκη νὰ γίνη τάχιστα καὶ διὰ καλῶν δημοδιδασκάλων. Ἐξετέρου ὅχι ὀλίγοι ἐκ τῶν ἐν ταῖς νέαις χώραις ὑπαρχόντων δημοδιδασκάλων, τελειόφοιτοι γυμνασίων, ὑστέρουν ἐπαγγελματικῶς, διότι δὲν εἶχον σπουδάσει ἐν διδασκαλείοις· ἡ βελτίωσίς των ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐπιτευχθῇ ὅσον ὁλον τε τάχιστα. Οὕτως ἡ ἰδρύσις τῶν μονοταξίων διδασκαλείων ἐφάνη ἐπιβεβλημένη ἐκ τῶν πραγμάτων*²². Η Θεσσαλονίκη πλέον απελευθερωμένη εντάσσεται στο ελεύθερο ελληνικό κράτος, οπότε αρχίζει και η προσπάθεια εκπαιδευτικής οργάνωσης της πόλης αλλά και η πιο συστηματική κατάρτιση των εκπαιδευτικών στα πλαίσια του εκπαιδευτικού συστήματος του ελληνικού κράτους.

ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΣ Θ. ΒΑΧΑΡΟΓΛΟΥ

20. Άνώνυμον, «Ἑλληνικά σχολεῖα Θεσσαλονίκης. Ἀριθμὸς διδασκάλων καὶ μαθητῶν - σχολικὸν ἔτος 1907-1908», *Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Παμμακεδονικοῦ Συλλόγου*, ἔτ. 1908, σ. 275.

21. Ν. Ήγγλες, *Ὁδηγὸς τῆς Ἑλλάδος, ἔτος Γ΄*, τ. Α΄, 1910-1911, σ. 30.

22. Ιωάννης Ν. Σκουτερόπουλος, *Ἡ ἀξία τῶν μονοταξίων Διδασκαλείων καὶ τὸ μονοτάξιον Διδασκαλεῖον Ἀθηνῶν κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1924-1925*, Αθήνα 1925, σσ. 7-8.

SUMMARY

Efstratios Th. Vacharoglou, *The Organization and Operation of the Normal School and the Boarding School for Males in Thessaloniki the Last Years of the Ottoman Rule (1901/1902-1912/1913)*.

The aim of the present publication is to bring to light the organization and the operation of the Normal School during the last years of the Ottoman Empire in Thessaloniki. The operation of the Institution was important for two main reasons. The first reason, we notice, is lack of qualified teachers capable of dealing with the difficulties of that period. The second concerns the purpose of its establishment, which was good education for teachers who would be inspired by love for the nation, zeal for their mission, and altruism, so that they could teach in other regions of Macedonia, as well.

More specifically, the article examines the following issues:

A. The principles on which the Normal School of Thessaloniki was established in 1901/1902, the aim and goals of its functioning, as well as the establishment of a Boarding School for students who were entitled to a scholarship.

B. The financial support of the Institution, the teaching personnel as well as their salaries.

C. The schedule and the activities of the students in the Boarding School.

D. The number of the students in the Normal School, the age limit for attending classes, the time of enrolling, the students' place of origin, their social and financial status, as well as their conduct and progress as we can see them from the records of degrees.

This article is consummated with a mentioning to the establishment of the Normal School for girls in Thessaloniki in 1907-1908 and its importance just before the liberation of the city and union with free Greece.